

Ο ΘΩΡΑΚΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΞΙΦΟΣ ΤΗΣ ΒΕΡΓΙΝΑΣ

Και η σχέση τους με την ταυτότητα του νεκρού Βασιλιά του τάφου II

Τριαντάφυλλος Δ. Παπαζώης
Ιστορικός Ερευνητής

1. Το Ξίφος της Βεργίνας
(Αρχαιολογικό Μουσείο
Θεσσαλονίκης).

2. Μακεδονικό Ξίφος
από τον τάφο του Λύσιωνος
και του Καλλικλέους
στα Λευκάδια της Νάουσας.

Μέρος Β'

Β. Ξίφος (ή μάχαιρα)

Το χρυσοποίκιλο Ξίφος καθώς και ένα άλλο, μικρότερο και κατεστραμμένο, βρέθηκαν από τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο¹ στα υπολείμματα της κλίνης του τάφου II της Βεργίνας.

Το υπ' όψιν αγχέμαχο όπλο, όπως φαίνεται στην εικ. 1 αλλά και στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης όπου εκτίθεται, έχει εντελώς διαφορετικά γνωρίσματα από τον γνωστό μακεδονικό τύπο Ξίφους (ή μάχαιρας), όπως τον βλέπουμε στον τάφο του Λύσιωνος και του Καλλικλέους στα Λευκάδια της Νάουσας (εικ. 2).

Η λέξη μάχαιρα για τους αρχαίους Έλληνες εσημαινε Ξίφος και σπαθί. Ο Όμηρος αναφέρεται συχνά σε Ξίφος². Στους διάφορους λαούς το σχήμα εποικίλλε. Κατά την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή εποχή, η μάχαιρα χρησιμοποιούνταν από το ιππικό.

Στα αγχέμαχα όπλα, εκτός από τον Ξενοφώντα³, αναφέρεται και ο Πλούταρχος⁴, περιγράφοντας τον τραυματισμό του Μ. Αλεξάνδρου⁵ στη μάχη του Γρανικού ποταμού.

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα

Το Ξίφος της Βεργίνας χωρίς το έλασμα, όπως φαίνεται στην εικ. 3 και όπως περιγράφεται από τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο⁶, έχει στο άνω άκρο της λαβής ένα μικροσκοπικό χρυσό κράνος και στην κορυφή του υπάρχει μία, επίσης μικροσκοπική, επίπεδη χρυσή Σφίγγα (εικ. 4). Στη δεξιά παραναθίδα του κράνους υπάρχουν ανάγλυφα ένα καθιστό λιοντάρι, όχι τόσο ευδιάκριτο, και ένας κορμός δένδρου που έχει τις ρίζες προς τα επάνω και τα κλαδιά προς τα κάτω (εικ. 4, 4a). Η σύνθεση αυτή (κράνος, Σφίγγα) έχει μήκος μόλις 1,5 εκατοστό. Στη λαβή του Ξίφους έχει απομείνει ένα χαρακτηριστικό χρυσό ανθέμιο.

Η θήκη του Ξίφους είναι σχετικά πλατιά και έχει πεπλατυσμένη σφαιροειδή απόληξη. Η μορφή της λεπίδας δεν διακρίνεται, καθώς είναι σφηνωμένη –ή ενσωματωμένη–, εξαιτίας της φθοράς και της οξειδώσεως, στο μεταλλικό μέρος του κολεού.

Η λαβή του, κατά την περιγραφή του καθηγητή Μ. Ανδρόνικου, «περιβαλλόταν κο-

σμητικά είτε από ελεφαντοστό είτε, το πιθανότερο, από πολύτιμο ξύλο που χάρηκε», ενώ «το επάνω και κάτω άκρο του κολεού είχαν ελεφαντοστένη κόμηση, που σώθηκε σε αρκετή έκταση»⁶ (εικ. 9, 10).

Επιμονή αναζήτησή μας σε μουσεία, τόσο της Ελλάδας όσο και του εξωτερικού, δεν εντόπισε παρόμοια μορφή ξίφους με τα γνωρίσματα που έχει στη λαβή του το ξίφος της Βεργίνας. Κάποιες ομοιότητες όμως σχετικά με τη λαβή και τη θήκη του παρατηρήθηκαν στα εξής:

– Στη λαβή Ξίφους που βρέθηκε στο πεδίο της μάχης του Μαραθώνα⁷ (εικ. 5). Εκτιμούμε ότι μια παρόμοια λαβή μπορεί να είχε αποτελέσει το πρότυπο για την κατασκευή του ξίφους της Βεργίνας.

– Στη λαβή του ξίφους που διακρίνεται στο ψηφιδωτό δάπεδο του Γνώσιος (300 π.Χ.) στην Πέλλα, όπου εικονίζεται κυνική ελαφιού από δύο νέους. Ο ένας έχει στα χέρια του πέλεκυ και είναι έτοιμος να πλήξει το ζώο, ενώ από τον ώμο του κρέμεται ξίφος (εικ. 6).

– Σε ξίφος που φέρει ένας νέος σε κυνική λιονταρίνα, σε ψηφιδωτό πάλι της Πέλλας, της ίδιας εποχής (εικ. 7). Για το ψηφιδωτό αυτό έχει διατυπωθεί η άποψη ότι εικονίζει τον Μ. Αλέξανδρο και τον Κρατερό⁸.

– Στον κολεό, από τον οποίο λείπει η λαβή, σε ορειχάλκινο άγαλμα Φλαβιανής εποχής του 1ου π.Χ. αι., στο οποίο εικονίζεται ο Μ. Αλέξανδρος⁹ (εικ. 8). Επίσης, ο Αντί-

γος των Μονόφθαλμος με ξίφος σχεδόν όμοιο με αυτό του Αλεξάνδρου (εικ. 8a).

– Στη λαβή της μάχαιρας που φέρει ο Αλέξανδρος στο γνωστό ψηφιδωτό της Πομπηίας (εικ. 9, 10). Στην κορυφή της λαβής διακρίνεται μια μικροσκοπική κυλινδρική εξοχή, αντί του μικροσκοπικού κράνους με τη Σφίγγα που φέρει το ξίφος της Βεργίνας. Η διαφορά αυτή οφείλεται, κατά τη γνώμη μας, στη δυσχέρεια να αποδοθεί με ψηφίδες η μικροσκοπική αυτή σύνθεση που πιστεύουμε ότι υπήρχε στο πρωτότυπο έργο, το οποίο φιλοτέχνησε πιθανότατα ο ζωγράφος Φλόζενος. Τα χρυσελεφαντίνα μέρη και η διακόσμηση που λείπουν από τον θώρακα της Βεργίνας εκτιμούμε ότι καταστράφηκαν από τις συνθήκες της μακρόχρονης παραμονής τους μέσα στον τάφο.

Σχέση του ξίφους με τον νεκρό βασιλιά του τάφου II

Μια πρώτη παρατήρηση, ως προς την ταυτότητα του όπλου που εξετάζουμε εδώ και τη σχέση του με τον νεκρό του τάφου II, είναι ότι αυτό έχει μεγάλη ομοιότητα με το ξίφος που φέρει ο Μ. Αλέξανδρος στη μάχη της Ισσού.

Αυτή η καταπληκτική ομοιότητα, σε συνδυασμό με τα αποδεικτικά στοιχεία που παρατίθενται παρακάτω μας έχουν πείσει ότι πρόκειται για την «ελαφρά σιδερένια λιθοκόλλητη μάχαιρα» (σε άλλα κείμενα αναφέρεται ως ξίφος ή

σπάθη) την οποία, κατά τον Πλούταρχο¹⁰ και τον Κούρτιο Ρούφο¹¹, δώρισε ο βασιλιάς του Κιτίου της Κύπρου, Πουμιάθων (360-312 π.Χ.), στον Μ. Αλέξανδρο. Από τους ίδιους ιστορικούς μας δίνεται η πληροφορία ότι τη μάχαιρα αυτή την έφερε ο Αλέξανδρος πάντοτε μαζί του στη μάχη, γιατί ήταν εξασκημένος να τη χρησιμοποιεί.

Φαίνεται ότι για την Κύπρο αποτελούσαν παράδοση οι δωρεές πολυτελών όπλων σε επιφανείς άνδρες, αφού, κατά τον Ομηρο¹², και στον Αγαμέμνονα δώρισε η Κύπρος θαυμάσιο θώρακα.

Εκτιμάται ότι η δωρεά της μάχαιρας αυτής στον Αλέξανδρο έγινε το 333 π.Χ., όταν, κατά τον Διόδωρο Σικελιώτη¹³, αναγνωρίστηκε από όλο τον ευρύτερο ελλαδικό χώρο ότι

3. Χρυσοεικόμη λαβή του ξίφους της Βεργίνας. Διακρίνεται χρυσό ανάμμοιο όπως και στη λαβή του ξίφους του Μ. Αλεξάνδρου στο ψηφιδωτό της Πομπηίας (εικ. 9, 10).

4. Μικροσκοπικό χρυσό κράνος στην κορυφή της λαβής του ξίφους, με μικροσκοπική επίσης χρυσή Σφίγγα στην κορυφή σε μεγέθυνση. Στη δεξιά παραναγνίδα διακρίνεται ανάγλυφο ένα καθιστό λιοντάρι και ένας αναστραμμένος κορμός δένδρου. Η όλη καταπληκτική αυτή σύνθεση, κατά τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο (σ. 144), έχει μήκος όχι μεγαλύτερο από 1,5 εκατοστό του μέτρου.

4a. Μεγέθυνση της παραναγνίδας με το λιοντάρι και τον κορμό του δένδρου.

5. Σπασμένο ξίφος που βρέθηκε στο πεδίο μάχης του Μαραθώνα. Εκτιμούμε ως πολύ πιθανή την περίπτωση παρόμοιο ξίφος να είχε αποτελέσει το πρότυπο της κατασκευής του ξίφους της Βεργίνας.

8. Ο Μ. Αλέξανδρος με Ξίφος από το οποίο λείπει η λαβή.

9α. Ο Αντίγονος Μονόφθαλμος με Ξίφος που μοιάζει με αυτό της Βεργίνας.

κατέκτησε το αριστείο ανδρείας, και αντιπροσωπεύει από όλες τις πόλεις πήγαν στην Κιλικία και τον στεφανώσαν με χρυσά στεφάνια κομίζοντας διάφορα δώρα και υποσχόμενες συνεργασία μαζί του.

Ειδικά για την Κύπρο, όπως αναφέρει ο Αρριανός¹⁴, η υπόσχεση αυτή της συνεργασίας πραγματοποιήθηκε τόσο με τη συμμετοχή 120 κυπριακών πλοίων στην εκπόρθηση της Τύρου το 332 π.Χ. όσο και με διάφορα δώρα που του προσφέρθηκαν, όπως ήταν και η χρυσοποίκιλη και λιθοκόλλητη μάχηρα που — όπως θα φανεί στη συνέχεια — είναι η ίδια με εκείνη που βρέθηκε στον βασιλικό τάφο ΙΙ της Βεργίνας.

Στον ίδιο τάφο, αναφέρει ο καθηγητής Μ. Ανδρόνικος στο βιβλίο του, βρέθηκε και ένας κυπριακός αμφορέας που, όπως εκτιμούμε, συγκαταλέγεται και αυτός στα δώρα των Κυπρίων προς τον Αλέξανδρο. Άλλωστε, η Κύπρος βρισκόταν σε ένα ιδιόρρυθμο ημιανεξάρτητο καθεστώς, στη δικαιοδοσία του Μ. Αλεξάνδρου, και η σχέση αυτή δικαιολογεί, κατά τη γνώμη μας, τα κάθε είδους δώρα που του δίνονταν.

Πιστεύουμε ότι ο Αλέξανδρος είχε στην κατοχή του τη μάχηρα αυτή πριν από τη γνωστή μάχη της Ισσού, το Νοέμβριο του 333 π.Χ., γιατί αυτήν, όπως προκύπτει από το ψηφιδωτό της Πομπηίας, την

έφερε στο πλευρό του φορώντας και τον πολυτελέστατο θώρακα.

Προέλευση του έργου

Ένα στοιχείο που ενισχύει, μεταξύ άλλων, σε μεγάλο βαθμό την άποψη ότι η μάχηρα έχει κυπριακή προέλευση είναι ότι η Σφίγγα που φέρει στην κεφαλή της λαβής της ήταν συνδεδεμένη μυθολογικά και με τα βασίλεια της Σαλαμίνας, της Έγκωμης, του Ιδαίου και του Κιτίου (Λάρνακα).

Αυτό προκύπτει από εκθέματα του Αρχαιολογικού Μουσείου της Λευκωσίας στο οποίο εκτίθενται αρκετά ευρήματα που ανακαλύφθηκαν στις περιοχές αυτές, όπως:

— ελεφάντινη σκαλιστή πλάκα που παριστάνει φτερωτή Σφίγγα (έκθεμα αρ. 258). Βρέθηκε σε θρόνο βασιλικού τάφου της Σαλαμίνας και χρονολογείται γύρω στον 7ο π.Χ. αι.

— ταινία που έχει έκτυπο διάκοσμο του 13ου π.Χ. αιώνα, και δυο σειρές από οκτώ φτερωτές Σφίγγες που βρέθηκαν στον 79ο βασιλικό τάφο στη νεκρούπολη της Σαλαμίνας (έκθεμα αρ. 95).

Τον 12ο π.Χ. αι. στην αιγυπτιακή επιγραφή του Medinet Habu, αναγράφονται οκτώ πόλεις της Κύπρου μεταξύ των οποίων το Ιδαίο και το Κίτιο. Από το τέλος της Β' γλιεπτρίδας ως τα Ελληνιστικά χρόνια η Κύπρος διαιρούνταν σε αυτόνομα βασίλεια και το καθένα από

αυτά έκοβε ξεχωριστό νόμισμα.

Τον 4ο π.Χ. αι. ο Διόδωρος Σικελιώτης αναφέρει αριθμητικά 9 αξιόλογες πόλεις¹⁵. Σε μαρμαρίνη στήλη που ανακαλύφθηκε σε ανασκαφές στο αρχαίο Κίτιο¹⁶ αναγράφονται οι πόλεις αυτές στις οποίες περιλαμβάνεται και το Ιδαίο με βασιλία τον Αίγισθο. Αργότερα αναφέρεται μικρότερος αριθμός βασιλείων, καθώς δεν ήταν πάντα σταθερός στο πέρασμα των αιώνων. Αυτό μπορεί να αποδοθεί στην υπαγωγή ορισμένων βασιλείων σε άλλα βασίλεια, όπως έγινε με το Ιδαίο που περιήλθε στους Φοίνικες του γειτονικού Κιτίου¹⁷.

7. Ξίφος από ψηφιδωτό της Πέλλας. Παρουσιάζει ομοιότητα με το Ξίφος της Βεργίνας. Διατυπώθηκε άποψη αρχαιολόγων ότι ο νέος κυνηγός που το φέρει ταυτίζεται με τον Μ. Αλέξανδρο.

6. Λαβή του Ξίφους από το ψηφιδωτό δάπεδο στην Πέλλα του 300 π.Χ. Διαπιστώνεται ότι με το Ξίφος της Βεργίνας έχουν μεγάλη ομοιότητα σχεδόν όλα τα μετά το 333 π.Χ. Ξίφη που φέραν Μακεδόνες αξιωματικούς.

πρώτος και καθιστή Σφίγγα ο δεύτερος, με την επιγραφή ΗΔΑΛΙΕΦΩΝ, που κόπηκαν στην εποχή του βασιλιά Στασικύπρου.

— Αργυρό νόμισμα επί βασιλείας Γρα, με Σφίγγα στην κύρια όψη και άνηθ λουτού και κισσού οπισθότυπα.

— Αργυρό νόμισμα του ίδιου τύπου, με Σφίγγα η οποία φέρει στο κεφάλι ελικοειδές κόσμημα και ίσως κάποιο φτερό. Οπισθότυπα έχει έγκοιλο ακανόνιστο τετράγωνο.

Νομίσματα με παράσταση τη Σφίγγα, εκτός από αυτά του Ιβαλιού, δεν έχουν κοπεί από άλλο βασίλειο της Κύπρου —όπως προκύπτει από έρευνά μας σε μουσειαία και κυρίως στη Νομισματική Συλλογή της Τράπεζας Κύπρου²⁰—, και αυτό γιατί το καθένα είχε στα νομίσματά του το δικό του έμβλημα.

Το Ιβάλιο, όπως προκύπτει από όλα τα παραπάνω στοιχεία, είχε ως εθνικό έμβλημα την καθιστή Σφίγγα (εικ. 11).

Υπάρχει, επίσης, ένα χρυσό περίπλοτο²¹ με παράσταση του Μ. Αλεξάνδρου και διακριτικά των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, ενώ στη μια πλευρά του κράνους του Μ. Αλεξάνδρου εικονίζεται μια ανάγλυφη φτερωτή Σφίγγα (εικ. 12).

Άλλα νομίσματα με παράσταση τη Σφίγγα έχουν κόψει επίσης η Σάμος, η Χίος αλλά και άλλες πόλεις²².

Ευρήματα με τη μορφή της Σφίγγας βρέθηκαν και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας,

όπως και στη Βεργίνα στον τάφο του λεγόμενου «Ρωμαίου».

Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ξεκάθαρα ότι η Σφίγγα στα νομίσματα του Ιβαλιού αποτελούσε κάποτε έμβλημα του αυτόνομου αυτού κυπριακού βασιλείου και διατηρήθηκε ή υιοθετήθηκε αργότερα, μετά την υπαγωγή του στο Κίτιο, ως αναγνωριστικό σύμβολο· ως τέτοιο εκτιμούμε ότι τοποθετήθηκε στην κορυφή του μικροσκοπικού χρυσού κράνους που κατασκευάστηκε και δωρήθηκε στον Μ. Αλεξάνδρο από τον βασιλιά του Κιτίου, Πουμιάθωνα.

Ο βασιλιάς αυτός, το 353 π.Χ., είχε συγκεντρώσει πλήρως την εξουσία των βασιλείων του Κιτίου και του Ιβαλιού και αργότερα και της Ταμασού σε ένα βασίλειο υπό την ηγεσία του.

Σχετικά με τη σύνθεση του ανάγλυφου λιονταριού και του κορμιού δέντρου, που έχει στην παραγναθίδα το κράνος, και τη σχέση τους με τον νεκρό του τάφου αυτού, από την έρευνά μας προκύπτουν τα εξής:

Η παρουσία των Φοινίκων στο Κίτιο σημειώνεται τον 9ο αι. π.Χ., ενώ ως τον 5ο π.Χ. αι. ολοκληρώνεται η εγκαθίδρυση μιας ισχυρής φοινικικής δυναστείας στην περιοχή αυτή.

Από την εποχή του βασιλιά Βααλμελέκ Α', τα νομίσματα του Κιτίου φέρουν εμπροσθότυπα του Ηρακλή και οπισθότυπα ένα λιοντάρι που κατασπαράσσει ελάφι. Αυτό διαπιστώ-

Το Ιβάλιο ήταν ελληνική πόλη από τους Μικηναϊκούς χρόνους, ενώ από το 449 π.Χ. (που υποτάχθηκε στον βασιλιά του φοινικικού Κιτίου) και για αρκετά χρόνια παρέμεινε φοινικική. «Το βασίλειο του Ιβαλιού έκοβε νομίσματα με την παράσταση της Σφίγγας»¹⁸

Στα Κυπριακά του Σακελαριού¹⁹ αναφέρονται τα εξής νομίσματα του Ιβαλιού, τα οποία κόπηκαν πριν από την υπαγωγή του στο βασίλειο του Κιτίου και βρίσκονταν, στην εποχή του, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Λευκωσίας:

— Δύο αργυροί στατήρες ο με έκτυπη φτερωτή Σφίγγα ο

9. Ο Μ. Αλεξάνδρος στη μάχη της Ισσού με έφιππο που η λαβή του μπορούσε με βεβαιότητα να πούμε ότι είναι ίδια με αυτήν του έφιππου της Βεργίνας.

10. Μεγέθυνση του έφιππου που φέρει ο Αλεξάνδρος από το ψηφιδωτό της Πομπηίας.

11. Στατήρας του Ιδαίου της Κύπρου του Σου π.Χ. α. στον οποίον εικονίζεται εμπροσθοπρόσωπα Σρίγγα καθιστή με ελκαιοδή φτερά και το αριστερό πόδι υψωμένο. Στους στατήρες αυτού του τύπου υπάρχουν μικροδιαφορές ως προς τη μορφή της Σρίγγας.

13. Νόμισμα του Κίτιου της Κύπρου στο οποίο εικονίζεται με κέρανος ο βασιλιάς Βααλιμελέκ Β' (425-400 π.Χ.). Παρά τη μεγάλη φθορά του διακρίνεται κάποια ομοιότητα με το μικροσκοπικό κέρανος στη λαβή του Ξίφους της Βεργίνας.

νεται από σειρά νομισμάτων που περιέχονται στη Νομισματική Συλλογή της Τράπεζας Κύπρου στη Λευκωσία.

Το σύμπλεγμα Ηρακλής-λιοντάρι αποτελείωσε, όπως προκύπτει για παράδειγμα από τα νομίσματα του Κίτιου, έμβλημα της πόλης, και επομένως δικαιολογημένα έχει αποτυπωθεί το λιοντάρι στη μάχαιρα που δώρισε ο βασιλιάς του Κίτιου Πουμιάδης στον Μ. Αλέξανδρο.

Πέρα όμως από το γεγονός αυτό, ο Μ. Αλέξανδρος είχε ως έμβλημα σε όλα τα όπλα του το λιοντάρι σε διάφορες μορφές, όπως προκύπτει από τα εξής στοιχεία:

– Ο καθηγητής Μ. Ανδρόνικος²³ στην περιγραφή των ευρημάτων του βασιλικού τάφου II της Βεργίνας αναφέρει, μεταξύ άλλων, σε δύο μικροκαμένες σιδερένιες ασπίδες, σε μίαν άλλη μεγαλύτερη, χρυσελεφάντινη, που την ονομάζει «τελετουργική», καθώς και σε έναν χρυσοπικίλο θώρακα.

– Ο Μ. Ανδρόνικος γράφει ότι οι τρεις αυτές ασπίδες εκτός από το οκτάγωνο μακεδονικό αστέρι «έχουν ανάγλυφες παραστάσεις εραλδικών λιονταριών» στην εσωτερική πλευρά²⁴, ο δε θώρακας έχει, επίσης ανάγλυφες, οκτώ λεοντοκεφαλές²⁵.

Η λέξη «εραλδικός», όπως αναφέρεται σε όλα τα εγκυκλοπαιδικά λεξικά, προέρχεται από τη γερμανική λέξη Herold, που σημαίνει, μεταξύ άλλων, οικόσημο και κατ'επέκταση οικοσημολογία, σηματολογία κ.τ.λ.

Εκτός από τα εθνικά σύμβολα ή εμβλήματα που είχαν καθιερωθεί στα διάφορα κράτη από τα πανάρχαια ακόμα χρόνια, ορισμένοι βασιλείς, άρχοντες ή επιφανείς στρατηγοί τοποθετούσαν επιπλέον

άλλα, διαφορετικά σύμβολα ή εμβλήματα στα όπλα τους.

Έτσι, κατά τον Ησίοδο και τον Πλούταρχο, αλλά και όπως προκύπτει από αρχαίες αγγειογραφίες, ο Αχίλλεος είχε ως έμβλημα στην ασπίδα του τον δράκοντα, ο Οδυσσέας το δελφίνι κ.λπ.

Από αυτά που αναφέραμε ως τώρα προκύπτει ότι ο νεκρός βασιλιάς του τάφου II της Βεργίνας είχε ως έμβλημα στα όπλα του το λιοντάρι, που, όπως είναι γνωστό, συμβολίζει από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα τη μεγάλη δύναμη, το θάρρος και τη βασιλική μεγαλοπρέπεια.

Σχετικά με το ανάστροφο δέντρο που εικονίζεται δίπλα στο λιοντάρι, οι μικροσκοπικό αυτό κέρανος του Ξίφους της Βεργίνας (εικ. 4, 4a), από την αναζήτηση ερμηνευτικών στοιχείων στις αρχαίες πηγές, στην ελληνική και παγκόσμια μυθολογία, καθώς και στα εγκυκλοπαιδικά λήμματα²⁶ προκύπτουν τα εξής:

– Το δέντρο, από τους πανάρχαιους ακόμα χρόνους, εκτός από αναφορές στη μυθολογία και τις πολλές του πρακτικές χρησιμότητες στη φύση και στον ζωικό κόσμο, είχε σε όλες τις θρησκείες και συμβολική σημασία. Ήδη από τη Μινωική και τη Μυκηναϊκή εποχή, τόσο στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο όσο και στις χώρες της Εγγύς Ανατολής (στους Αιγυπτίους, τους Χαλδαίους, τους Φοίνικες, τους Ασσυρίους, τους Εβραίους κ.λπ.) βλέπουμε ότι το δέντρο συνδέεται με τη λατρεία των θεών, ενώ ορισμένα είδη δέντρων θεωρούνται ιερά και συμβολίζουν την αθανασία.

– Στην Ελλάδα, κατά τον Λουκιανό, κάθε θεός είχε και το δικό του δέντρο· για παρά-

δειγμα, η βαλανιδιά ταυτιζόταν με τον Δία, η ελιά με την Αθηνά κ.λπ.

– Στις θρησκευτικές παραδόσεις πολλών λαών «ο κόσμος» και το «σύμπαν», με την ευρύτερη έννοιά τους, παρουσιάζονται με τη μορφή ενός μεγάλου ανεστραμμένου δέντρου, που έχει τις ρίζες του στραμμένες προς τον ουρανό και τα κλαδιά του προς τη γη.

Πιστεύουμε ότι ο κορμός ενός ανεστραμμένου μεγάλου δέντρου με τα γωνιώματα και τον συμβολισμό που του αποδίδεται, δεν είναι άχρηστος με τις αντιλήψεις περί «κόσμου, ουρανού και γης» που είχαν οι Φοίνικες του Κίτιου, οι οποίοι, όπως εκτιμούμε, χαράσσαντο το δέντρο από τον Ξίφους που δώρισαν στον Μ. Αλέξανδρο τον χαρακτιζόταν κυρίαρχο του «σχημάντος κόσμου και αθάνατο».

Πέρα από την ερμηνεία αυτή, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την περίπτωση – αν όπως πιθανολογούμε ο κορμός του δέντρου ήταν από βαλανιδιά – να συνδέεται με τη σχέση του Μ. Αλεξάνδρου με τον Άμμωνα Δία, τον οποίο θεωρούσε πατέρα του²⁷, και ο οποίος, όπως και ο Ολύμπιος Ζεύς, είχε υποθετηθεί ως ιερό δέντρο τη βαλανιδιά.

Σχετικά με το κέρανος στη λαβή του Ξίφους της Βεργίνας, παρά τις μεγάλες του φθορές, έχει αρκετές ομοιότητες με το κέρανος το οποίο φέρει ο βασιλιάς Βααλιμελέκ Β', όπως εικονίζεται σε νόμισμα του Κίτιου²⁸, που χρονολογείται μεταξύ του 425-400 π.Χ. (εικ. 13).

Οδηγούμαστε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι ήταν επόμενο στη μάχαιρα ή το Ξίφος που δωρήθηκε από τον βασιλιά του Κίτιου στον Μ. Αλέξανδρο να είναι ανάγλυφα αποτυπωμένα: το ανεστραμμένο δέντρο, το παλαιό έμβλημα του Ιδαίου, δηλαδή η Σρίγγα, καθώς και το ανάγλυφο καθιστό λιοντάρι που εικονίζεται σε όλα τα αρχαία νομίσματα του Κίτιου και το οποίο ταυτιζόταν επιπλέον και με το σύμβολο που έφεραν όλα τα όπλα του Μ. Αλεξάνδρου.

Σχετικά με το χειριστήριο που ο καθηγητής Μ. Ανδρόνικος αναφέρει ότι βρέθηκε επάνω στα υπολείμματα της κλίνας του τάφου II της Βεργίνας, εκτιμούμε ότι μπορεί να

είναι το ίδιο με εκείνο που αναφέρει ο Πλούταρχος: «...το είχε μαζί με την λιβάδα κάτω από το προσκεφάλό του...»²⁹.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια πολύ σύντομη αναφορά στα αποδεικτικά στοιχεία που έχουν προκύψει από τη μακρόχρονη ερευνητική μας προσπάθεια στο χώρο της Βεργίνας.

Γενικά Συμπεράσματα

Από τη μελέτη του θώρακα και του ξίφους της Βεργίνας, σε συνδυασμό με τις πληροφορίες των αρχαίων πηγών, την αξιολόγηση και την ερμηνεία όλων των κτερισμάτων, των οστών και της ηλικίας τους, της σωματικής διάπλασης του νεκρού και των φυσιολογικών χαρακτηριστικών του κρανίου του, της τοιχογραφίας του κυνηγιού στην πρόσοψη του τάφου II μαζί με τα γνωρίσματα των ταφικών κτισμάτων της Βεργίνας, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι:

Μετά τη σύλληψη από τον Πύρρο, το 274 π.Χ., όλων των βασιλικών τάφων της Βεργίνας, τα οστά του βασιλιά Φιλίππου Β' και του γιου του Αρριδαίου-Φιλίππου, που είχαν ταφεί ή επαναταφεί αντίστοιχα το 335 και 316 π.Χ. στους τάφους αυτούς, διασκορπίστηκαν και τα κτερισμάτα διαρπίχθηκαν από τους Γαλάτες μησφοφόρους του Πύρρου³⁰.

Όλα αυτά τα στοιχεία επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι, μετά το 274 π.Χ., επί της βασιλείας του Αντιγόνου Γονατά, επανατάφηκαν ταυτόχρονα τόσο ο Μ. Αλέξανδρος όσο και η βασίλισσα Ρωξάνη με τον δωδεκάχρονο γιο τους Αλέξανδρο Δ' στη Βεργίνα. Η επαναταφή τους έγινε στους τάφους II και III, στους οποίους βρέθηκαν τα

λείψανα και τα πλούσια κτερισμάτα που, κατά τη δική μας έρευνα, ανήκουν σ' αυτούς και όχι στον βασιλιά Φίλιππο Β' και στην τελευταία του γυναίκα, Κλεοπάτρα, σύμφωνα με τα τελικά συμπεράσματα του καθηγητή Ανδρόνικου³¹.

Στο τέλος αυτής της έρευνας έχουμε πεισθεί σε μεγάλο βαθμό ότι ο χρυσοποίκιλτος θώρακας που βρέθηκε στον βασιλικό τάφο II της Βεργίνας κατασκευάστηκε πιθανότατα στη Ρόδο, το 334 π.Χ. Είναι δώρο του Ροδίων προς τον Μ. Αλέξανδρο και είναι ο ίδιος που έφερε στη μάχη της Ισού το 333 π.Χ. Το χρυσοποίκιτο ξίφος, που επίσης βρέθηκε στον ίδιο τάφο, κατασκευάστηκε στην Κύπρο και είναι το ίδιο με αυτό που έφερε ο Μ. Αλέξανδρος στην ίδια μάχη. Προέρχεται από δωρεά προς αυτόν από τον βασιλιά του Κιτίου της Κύπρου Πομπύθαυ να το 334/333 π.Χ.

Τόσο ο θώρακας όσο και το ξίφος της Βεργίνας, όπως και τα οστά του Μ. Αλεξάνδρου, έφθασαν από την Αίγυπτο, ενώ τα οστά των μελών της οικογένειας μεταφέρθηκαν από την Αμφίπολη, όπου είχαν δολοφονηθεί από τον Κάσσανδρο το 311 π.Χ.³², σε συνθήκες που αναφέρονται στις προαναφερθείσες μελέτες μας και σε άρθρο που δημοσιεύθηκε πρόσφατα στο 75ο τεύχος του περιοδικού *Αρχαιολογία και Τέχνες* (Ιούνιος 2000).

Σημειώσεις

1. Ανδρόνικος, Μ., *Βεργίνα - Οι Βασιλικοί Τάφοι*, Εκδοτική Αθηνών, σσ. 142-144.
2. *Λιάδα Α 220*, Β 45 κ.ε., *Οδύσσεια κ 261*, π. 80.
3. *Ξενοφ. Κύρου Παιδ. II*, 13.
4. Πλουτ. *Ηλικά*, *Περί της Αλεξ.* τυχ. Α 327: «...έπειτα περί Γρανών την κεφαλήν βαρβαρική μαχίρα διεκόπην, ενό Ισού ξίφος τον μύρον...». Βλ. επίσης Πλουτ. *Ιππάρχος* 12, 1.
5. Ανδρόνικος, Μ., *ό.π.*, σσ. 142, 144.
6. *Ο.π.*, σ. 142.
7. Βρετανικό Μουσείο, Λονδίνο.
8. Μακεδόνια, Εκδοτική Αθηνών, 1982, σ. 129.
9. Στο Cabinet de Médailles, Paris. Το ίδιο ξίφος, εβζάλου, βλέπουμε και στη σαρκοφάγο του Μ. Αλεξάνδρου στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης.
10. Πλουτ. *Αλέξανδρος* 32.10: «...μάχισαν δε θαυμαστῆν βραχί και κουράτητα, διηρησμένου του Κιπῶν βασιλέως [ἦν] εἶχεν προσημῆνος τα πολλά χρήματα μαχίρα παρὰ τας μάχας...».
11. Κούρτιου Ρούφου *Historiae Alexandri Magni Macedoniae*, V 2.
12. *Λιάδα Α 18-22*.
13. Διόδ. Σικελ. ΙΖ' 21.4: «ο με βασιλεύς ομολογοῦμενος της ανδραγαθίας το πρώτων σπῆνέγκατο και της ὄλης νίκης ἐδοξέ μάλιστα ἀπὸς γεγενῶνα...».

14. Αρριαν. *Ανάβ.* II 20.
15. Διόδ. Σικελ. ΙΖ' 42.3: «...εν γὰρ τῆ νῆσῳ ταύτῃ (Κύπρῳ) πόλις ἦσαν ἀξιόλογοι μεν ἐνεία, ὑπὸ δε ταύτας ὑπῆρχε τεταγμένα μακρὰ πῶματα τα προκρινόμενα τας ἐνεία πόλιν...».

16. Αρχαιολογικό Μουσείο Βερολίνου.
17. *Ιστορία του Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. Γ2, σ. 158.
18. *Ιστορία του Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. Γ2, σσ. 158, 161, 162. Βλ. επίσης *Κυπριακή Νομισματολογία*, Εκδ. Τραπεζας Κύπρου.
19. *Αθων Σακελλαρίου, Κυπριακή*, 1890 Α', σ. 228 κ.ε.
20. *Λευκαδίαι*.
21. Στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βερολίνου.
22. Γενναίος Βελιόθηλη, *Νομισματική Συλλογή*, αριθμ. 1907/08 Μ.Η.Ι.
23. Ανδρόνικος, Μ., *ό.π.*, σ. 226.
24. *αὐτόθ.*
25. *Ο.π.*, σ. 141.
26. Felix Guirand, *Παγκ. Μυθολογία*, 1953, σσ. 115, 148. *Πάριος-Λαρός-Μηρταῖος*, τόμ. 20, σσ. 86-88. *Εγκ. Λεξ. Εκτελεσθούσα* τ. 4, σ. 375. *Εγκυκλ. Πάριος*, θ σ. 29.
27. Αρριαν. *Ανάβ.* III 3, VI 3. *Κουττιού Ιατ. Φιλίππου* (επίτ. της *Historiae Philippiarum* του Πομπηίου Τράγου) ΧΙ, Πλουτ. *Αλεξ.* 2, *Διών. Χρύσοστ.* *Περί βασιλείας Δ 14*, 9. *Παυσαν.* *Μεσσηνιακή* 14.6.
28. *Νομισματική Συλλογή Τράπεζας Κύπρου, Λευκαδίαι*.
29. «...εἶχε δε αἰ μετὰ του εγχαίρου κειμένη ὑπὸ το προσκεφάλου ὡς Οὐρακίριτος ἰσπάρηκ»: Πλουτ. *Αλέξανδρος* 8.
30. Πλουτ. *Πύρρος* XXVI: «...κα τῶν Γαλατῶν αὐτῷ προσγενομένων ἐνέβαλεν ἐς Μακεδονίαν Ἀντιγόνου του Δημητρίου βασιλευσῶτος ὡς ἀραγῆ και λεηλασία χρῆσθε... και φρουρῶν Γαλατικῶν ἐν τῆ πόλει κατέλειπε... Διόδ. Σικελ. ΚΒ 12: «... ὅτι κατά τας βασιλικὰς τάφους τας τελευταίους συνεστημένους χρήματα (πράγματα)... ἀποτίνας ἀνεσκόπων και τυμβωρῆσαντες τα μεν χρήματα δειλόντα, τα δε οστά των τελευτησάντων δειρῶσαν...». Πρβλ. Παου. Α' *Αττικά* 12-13.
31. Ανδρόνικος, Μ., *ό.π.*, σσ. 231, 232, 238, 32. Διόδ. Σικελ. ΙΗ 39, ΙΘ 51.4. Πρβλ. Στράβ. *XVII C*, 794-9.

The Breastplate and the Sword of Vergina and their Relation with the Identity of the Dead King of the Tomb II

T. Papazois

The gold-embellished sword of Vergina shows a great resemblance to the one found in the battle field of Marathon in Attica, and we believe that it served as the model for the Hellenistic weapon. The sword, today in the Archaeological Museum of Vergina, was made in Cyprus and, according to Plutarch, was presented to Alexander by the king of Kitium Pomythathon before the battle of Issos.

All the characteristic features of the sword, such as the lion, the seated sphinx and the inverted tree, are identified as the symbols of Ialonia and Kitium, a united Cypriot kingdom at that time.

In the religious traditions of many people of the East, the «world» and the «universe», in their broader sense, are represented as a big inverted tree. Thus, by incising this tree on the sword, the Phoenicians of Cyprus, who donated the weapon to Alexander, recognized him as immortal and lord of the «universe».

12. Ρωμαϊκό περίπαιτο στο οποίο εικονίζεται ο Μ. Αλέξανδρος με ανάληψη της περσικής σφίγγας στο κρόνος του.